

УДК 342.5+342.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.65-68>

І. Коропатнік, д-р юрид. наук, проф.
viknu_koropatnik@post.mil.gov.ua
ORCID ID 0000-0002-0493-0710,
В. Карелін, д-р юрид. наук, доц.
vlad.karelin1989@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-6271-2447,
І. Остапенко, канд. юрид. наук
inna_ostapenko@knu.ua
ORCID ID 0000-0003-1162-5754

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ У СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СИЛАМИ ОБОРОНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Здійснено науково-правове дослідження особливостей правового регулювання взаємодії суб'єктів у системі демократичного цивільного контролю над силами оборони, а також чинного законодавства і підзаконних нормативно-правових актів у відповідній сфері. Розглянуто поняття демократичний цивільний контроль у національному законодавстві України. Констатовано, що наявність ефективних механізмів демократичного цивільного контролю є запорукою гарантування конституційних засад демократичної, правової держави у сфері національної безпеки та цивільно-військових відносин. Зауважено, що в контексті загальних положень демократичного цивільного контролю без координації і взаємодії неможливо забезпечити місії цієї діяльності. Досліджено категорію "взаємодія". Виокремлено три основні підходи до розуміння поняття взаємодії в правовій науці, зокрема: 1) функціональний; 2) комунікативний; 3) діяльнісний. Виокремлено суб'єкти в системі демократичного цивільного контролю над силами оборони, до яких належать: 1) Президент України; 2) Верховна Рада України; 3) Рада національної безпеки і оборони України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) органи виконавчої влади; 6) органи місцевого самоврядування; 7) суди; 8) громадські інституції. Висвітлено питання щодо значення контрольних функцій. Розкрито контрольну діяльність Президента України та Ради національної безпеки і оборони України. Зазначено місце парламентського контролю як складової механізму демократичного цивільного контролю над силами оборони. Розкрито суть поняття громадського нагляду як різновиду цивільного контролю. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення взаємодії суб'єктів у системі демократичного цивільного контролю над силами оборони. Наголошено на позитивному міжнародному досвіді запровадження механізму демократичного цивільного контролю.

Ключові слова: демократичний цивільний контроль, сили оборони, сектор безпеки і оборони, Міністерство оборони України, цивільно-військові відносини, публічне адміністрування в секторі безпеки і оборони, військове управління, корупція.

Постановка проблеми. Сучасні виклики та загрози національній безпеці України зумовлюють необхідність удосконалення дієвого та адекватного інструментарію, за допомогою якого стане можливою організація узгодженої взаємодії громадськості та сил оборони держави. Основним фактором налагодження такої взаємодії є демократичний цивільний контроль, що є невід'ємним показником правової і демократичної держави. Сили оборони завжди викликали пильну увагу громадськості, однак в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) вказані питання набули особливого значення.

Сьогодні прийняття стратегічних рішень у військовій сфері впливає на життя всіх громадян держави, оскільки стосуються безпечної життєдіяльності суспільства та сприяють гармонізації буття в Україні. А тому здатність суспільства контролювати діяльність військового блоку варто розглядати як невід'ємну складову під час відсічі збройної агресії. Здійснення сумісних дій суб'єктами, які здійснюють демократичний цивільний контроль над силами оборони, є надзвичайно важливим завданням для України, що дозволить досягти більшої ефективності діяльності таких сил. Відсутність сталих засад такого контролю ставить під загрозу забезпечення національних інтересів України, утворення і зміцнення конституційних засад держави, а також створює умови для порушення прав і свобод громадян. Однак громадськість не завжди спроможна з'ясувати та раціонально оцінити процеси і проблеми у цій сфері. Тому запровадження й удосконалення засад організації демократичного цивільного контролю актуалізують необхідність конкретизації процедури взаємодії контролюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань демократичного цивільного контролю над силами оборони охоплює широке коло наукового пошуку. Указаним

питанням присвячені наукові праці багатьох учених, таких як: О. Андрійко, О. Бандурка, О. Бериславська, К. Беляков, В. Богущий, В. Гарашук, О. Гуцин, І. Дорош, В. Зьолка, Ю. Курилюк, О. Котляренко, О. Музичук, Н. Нижник, С. Онопрієнко, В. Пашинський, В. Петков, В. Пилипчук, М. Прохоренко, М. Сіцінська, С. Стецюк, Н. Ткачук, В. Топольницький, Н. Христинченко, В. Шул'гін, І. Шопіна та інші. Незважаючи на велику кількість публікацій, праці залишають поза увагою правові аспекти взаємодії суб'єктів демократичного цивільного контролю над силами оборони. З аналізу наукової літератури встановлено, що сегмент правової регламентації координації та діяльності таких суб'єктів в умовах повномасштабного вторгнення РФ потребує додаткового вивчення.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання взаємодії суб'єктів у системі демократичного цивільного контролю над силами оборони.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвинутому правовому суспільстві процес демократичного цивільного контролю здійснюється в різних формах і за допомогою розгалуженого комплексу способів, що стоять на перешкоді небезпечних для суспільства або антидержавних дій, а також здійснюється різноманітними суб'єктами. Відповідно до Закону України "Про національну безпеку України" демократичний цивільний контроль – це комплекс, здійснюваних відповідно до Конституції і законів України, правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [1].

У науковій літературі наведено різні тлумачення категорії "демократичний цивільний контроль". М. Сіцінська використовує комплексний підхід до визначення останнього, яке вона розглядає як комплекс наглядово-спостережних, правових, організаційних, інформаційних заходів і засобів з боку органів державної влади, інституцій громадянського суспільства для забезпечення неухильного дотримання законності, відкритості й прозорості в діяльності суб'єктів, сприяння утвердженню довіри українського народу до цих суб'єктів та суспільної підтримки щодо захисту національних інтересів держави [2, с. 73].

У монографії "Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки" автори В. Горбулін та А. Качинський вказують на дві окремі складові демократичного цивільного контролю, серед яких: 1) адміністративний цивільний контроль, що являє собою систему наглядово-спостережних заходів і засобів, здійснюваних з боку органів державної влади; 2) демократичний контроль (інститути громадянського суспільства), який здійснюють держава і громадянське суспільство [3].

На високому ступені участі громадян у визначенні основ воєнної політики держави та можливості впливу на її реалізацію наголошують О. Гриненко та М. Денежкін. Автори акцентують увагу на різноплановій діяльності під час здійснення демократичного цивільного контролю як органів державної влади, так і недержавних інститутів у визначенні основних положень воєнної політики й підготовки нормативно-правових та інших актів, які регламентують будівництво та розвиток воєнної організації держави, а також перевірку реалізації положень політичних рішень [4, с. 37-38].

В аспекті окремих обмежень розглядає демократичний цивільний контроль Н. Череміска, зокрема визначає останній як систему заходів, що забезпечують своєчасне виявлення негативних явищ та тенденцій у функціонуванні структури [5, с. 41]. Натомість У. Ільницька наголошує на недоцільності розгляду демократичного цивільного контролю виключно як стримуючого механізму, диктату чи форми придушень, хоча не виключає при цьому системи обмежень, яка б ускладнювала і навіть виключала, унеможливлювала використання армії в антиконституційних цілях. Автор розкриває категорію демократичного цивільного контролю, у тому числі, як надання бажаного напрямку діяльності та створення оптимальної демократичної моделі силових структур [6, с. 65].

З огляду на вищевикладене, демократичний цивільний контроль, на нашу думку, запроваджується з метою визначення проблемних ділянок діяльності, щоб на підставі аналізу причин та умов, які сприяли зниженню ефективності роботи, розробити заходи, спрямовані на усунення існуючих недоліків, та окреслити шляхи розвитку такого інституту. При цьому, варто зазначити, що в контексті загальних положень демократичного цивільного контролю, без координації і взаємодії неможливо забезпечити місії цієї діяльності.

Сьогодні існує чимало наукових досліджень, які присвячено вивченню взаємодії. Аналіз наукових джерел свідчить про значну різноманітність підходів до її сутності. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняттю "взаємодія" надаються два тлумачення: 1) взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-небудь або чим-небудь; 2) взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху [7, с. 125]. Як бачимо, у першому випадку акцентовано на діяльності, у в другому – на динамічному аспекті. У Філософському енциклопедичному словнику взаємодія визначена як категорія, що віддзеркалює

процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємозалежність, зміну стану та взаємоперехід, "народження" одним об'єктом іншого [8].

У науковій літературі категорія взаємодія є предметом вивчення різних дисциплін, зокрема філософії, психології, педагогіки, соціології, людинознавства та інших наук, що дає змогу вийти за межі однобічного її розуміння та дослідження в міждисциплінарному порядку. При цьому з правової точки зору взаємодія не зазнала детального розгляду.

З позиції філософської науки взаємодію трактують як феномен зв'язку, розвитку різних об'єктів під впливом взаємної дії один на одного та на інші об'єкти [9, с. 170]. Як бачимо, у цьому визначенні акцентовано на об'єктивному характері взаємодії. У психологічному аспекті взаємодія, за С. Кожушко, – це система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних причинною залежністю, за якої поведінка кожного з учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших [10, с. 247]. У цьому випадку автор зауважує про причинну залежність взаємодії, а її сутнісні аспекти залишаються поза межами уваги дослідника.

У наукових дослідженнях із соціальної точки зору взаємодію розглядають як форму соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот; систему взаємообумовлених соціальних дій, зв'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших суб'єктів [11, с. 54]. Це визначення здається нам дещо ускладненим. Оскільки така ознака як циклічна залежність, на нашу думку, не завжди виражає сутність взаємодії та притаманна багатьом соціальним процесам, тому вона не визначальна.

У соціальній психології категорія взаємодії трактується як організація діяльності, такий процес, у якому відбувається зумовлювання індивідуальних дій, що пов'язані циклічною залежністю, у якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших. З цього визначення випливає, що основний зміст взаємодії визначають через зворотний зв'язок. Сучасний український соціальний психолог В. Татенко, визначаючи взаємодію суб'єктів між собою як суцільний взаємовплив, розглядає її як послідовну зміну суб'єкт-об'єктних характеристик учасників цього процесу: спочатку один є суб'єктом, а інший – об'єктом впливу, а потім навпаки [12]. Як бачимо, автор звертається до використання взаємосистемного методу для характеристики взаємодії.

Водночас у педагогічній психології взаємодія представлена як єдність виховання і спілкування, у якій вбачають: педагогічну задачу, комунікативну активність учасників, цінності, норми взаємодії, соціально-психологічну ситуацію, результат (розвиток взаємовідносин, рефлексія, стимуляція життєтворчості) [13]. У цьому випадку наголошується на конкретних складових взаємодії, залишаючи поза увагою цілі, завдання, методи та сутність взаємодії. У межах людинознавства взаємодія стосується передусім найрізноманітніших типів і рівнів безпосереднього й опосередкованого обміну діяльностями, у якому так чи інакше беруть участь усі люди. Саме в цьому широкому розумінні його використовують у соціологічній, економічній, історичній, політичній, юридичній науках тощо [14].

Виходячи зі змісту різноманітних підходів до визначення взаємодії, можемо дійти висновку, що взаємодія – це універсальна та інтегруюча категорія, яка об'єднує

частини в цілісний процес, що породжує взаємну обумовленість і зв'язок суб'єктів. На нашу думку, досліджувати вказану категорію слід комплексно, тому, застосовуючи базові трактування взаємодії, можемо виокремити три основні підходи до розуміння поняття взаємодії у правовій науці.

По-перше, функціональний, у межах якого взаємодія розуміється як функція державного органу, військового формування чи іншого суб'єкта, за допомогою реалізації якої останній досягає поставлених цілей.

По-друге, комунікативний, при якому взаємодія розглядається як самодостатня цінність і включає реалізацію потреб учасників комунікації за допомогою особливих форм і засобів спілкування.

По-третє, діяльнісний, у межах якого взаємодія сприймається як сумісна діяльність окремих суб'єктів, які досягли узгодженості щодо одночасного її здійснення і мають схожі цілі, досягнення яких передбачено нормативними актами, які визначають правовий статус цих суб'єктів.

Указані аспекти, на нашу думку, свідчать про складність взаємодії і тісний її зв'язок з тими соціальними процесами, які виникають під час виконання органами публічної влади своїх функцій і завдань. Ці аспекти доповнюють один одного і в комплексі дозволяють скласти системне уявлення про сутність досліджуваного явища. Взаємодія в системі демократичного цивільного контролю є спеціальним видом взаємодії, правові засади якої визначені в Законі України "Про національну безпеку України".

Важливу роль у системі демократичного цивільного контролю над силами оборони відіграють його суб'єкти. Аналіз правових актів, які регулюють діяльність сил оборони, свідчить про те, що до суб'єктів контролю над ними належать: Президент України; Верховна Рада України; Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО); Кабінет Міністрів України; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; суди; громадські інституції.

Президент України здійснює демократичний цивільний контроль над силами оборони безпосередньо та за допомогою ряду інституцій, зокрема через Раду національної безпеки і оборони України або через створений ним у разі потреби консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [15]. Контрольні функції Президента України спрямовані на аналіз діяльності сил оборони, перевірку ефективності їхнього функціонування, а також передбачають здійснення законодавчої ініціативи у вказаному напрямі.

Контрольні функції РНБО за діяльністю сил оборони здійснюються на постійній основі в мирний час, в умовах воєнного або надзвичайного стану, у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці України. У 2015 р. було створено робочий орган РНБО – Воєнний кабінет, до повноважень якого входило, у тому числі, здійснення контрольних функцій в особливий період. Однак 24 лютого 2022 р. у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ Президентом України припинено діяльність Воєнного кабінету РНБО та створено Ставку Верховного Головнокомандувача.

Важливим суб'єктом є Верховна Рада України, яка не лише приймає закони та здійснює парламентський контроль, у її структурі також створені відповідні інституції та комітети, які покликані забезпечувати функції демократичного цивільного контролю над силами оборони. Зокрема, контрольні функції здійснюють: Рахункова палата, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, тимчасові слідчі комісії, тимчасові

спеціальні комісії, профільні комітети, передусім – Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки тощо.

Вагома роль у здійсненні демократичного цивільного контролю над силами оборони належить Кабінету Міністрів України, який відповідає за створення необхідних правових умов регулювання та здійснення цивільного контролю органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зокрема з питань забезпечення економічних, фінансових та інших матеріальних ресурсів для ефективного функціонування сил оборони. Слід зауважити, що фінансова безпека надзвичайно важлива в умовах збройної агресії, оскільки обороноздатність країни значним чином залежить від наповненості державного бюджету і від законного та ефективного використання його коштів.

Наступним суб'єктом демократичного цивільного контролю над силами оборони є органи місцевого самоврядування, які на повсякденному рівні здійснюють заходи з практичного формування та підтримання цивільно-військових відносин. Не менш важливими в здійсненні цивільного контролю є суди, які здійснюють процесуальну діяльність, спрямовану на відновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності.

Законом України "Про національну безпеку України" до системи цивільного контролю належить громадський нагляд, що цілком виправдано, оскільки за наявності взаємної довіри сил оборони та громадянського суспільства ефективність взаємовідносин і комунікації істотно підвищується та набуває рис конструктивної співпраці. Однак на законодавчому рівні поняття громадський нагляд не закріплено. З аналізу ознак цього різновиду контролю, можна зробити висновок, що це контроль, який здійснюється двома видами суб'єктів: громадськими об'єднаннями та окремими громадянами, які не можуть реалізувати цю функцію самостійно, а потребують використання особливих форм демократичного цивільного контролю, зокрема: звернення до депутатів рад, подання запитів до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та подання запитів до органів публічної влади.

З огляду на здійснений аналіз суб'єктів демократичного цивільного контролю над силами оборони, можемо констатувати, що для ефективного забезпечення його механізму та досягнення більшої правової визначеності, недостатньо визначити перелік суб'єктів. В обов'язковому порядку необхідно забезпечити досягнення такого рівня координації, яка б забезпечувала узгодженість та єдність дій, взаємодію як на об'єктно-суб'єктному рівні, так і в межах суб'єктної ланки між собою.

Окрім того, варто зауважити, що міжнародний досвід впровадження демократичного цивільного контролю переконливо свідчить про його користь як для військових, так і для цивільних. Моделі такого контролю у різних країнах відрізняються, але основний принцип залишається незмінним в усіх країнах – політичні і військові лідери мають нести спільну відповідальність за національний сектор безпеки та оборони.

Висновки. Таким чином, наявність ефективних механізмів демократичного цивільного контролю за діяльністю сил оборони є запорукою гарантування конституційних засад демократичної, правової держави у сфері національної безпеки та цивільно-військових відносин, коли основні принципи демократичного суспільства посідають провідне місце стосовно принципів військової справи. Тому необхідно будувати цивільно-військові відносини таким чином, щоб одночасно забезпечувати національну безпеку і військову діяльність. Демократичний

контроль і цивільна підзвітність сил оборони є найголовнішими принципами їхньої взаємодії з суспільством.

У сучасних умовах демократичний цивільний контроль перетворився на дієвий важіль підвищення ефективності функціонування всього сектору безпеки та оборони. Від якості такого контролю значною мірою залежить стабільний розвиток країни, доцільність використання державних коштів, гарантія захисту національних інтересів та дотримання прав людини, а також можливість держави дати належну відсіч російській збройній агресії. Здійснення демократичного цивільного контролю значною мірою пов'язане з реалізацією принципу системності в діяльності держави, коли всі її складові прагнуть до досягнення однієї мети, у даному випадку – підвищення ефективності діяльності сил оборони з одночасним максимальним збереженням життя кожного українського військовослужбовця під час ведення бойових дій.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.07.2022).
2. Сіцинська М.В. Демократичний цивільний контроль у контексті реформування сектору безпеки України // Вісник НАДУ, 2012. № 3. С. 69–74.
3. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
4. Гриненко О.І., Денежкін М.М. Проблеми формування цивільно-військових відносин в Україні // Наука і оборона, 2002. № 2. С. 36–40.
5. Череміска Н.А. Цивільний контроль над воєнною організацією держави // Нова політика, 2002. № 2. С. 42–45.
6. Ільницька У.В. Демократизація оборонної сфери через реалізацію механізмів цивільного контролю над збройними силами // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, 2008. Вип. 20. С. 63–67.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпін'я : Перун, 2005. VIII. 1728 с.
8. Философский энциклопедический словарь / ред. С.С. Аверенцев. Москва : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
9. Косенко Ю.М. Педагогічна взаємодія у професійній діяльності вихователя // Актуальні проблеми науки та освіти. 36. мат-лів XXI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ. Маріуполь, 2019. 262 с.
10. Кожушко С.П. Професійна взаємодія та її характеристики // Проблеми інженерно-педагогічної освіти, 2013. № 38–39. С. 247–252.
11. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности : монография. Москва : Наука, 1980. 335 с.
12. Мусатов С.О. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ ; Рівне : Ліста, 2003. 175 с.
13. Величенко Л.К. Психологія педагогічного взаємодія: проблеми концептуалізації : монографія. Одеса : ЮНЦ АПН України, 2003. 222 с.

I. Koropatnik, Dr of Law, Prof.
viknu_koropatnik@post.mil.gov.ua

ORCID ID 0000-0002-0493-0710,

V. Karelin, Dr of Law, Ass. Prof.

vlad.karelin1989@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-6271-2447,

I. Ostapenko, PhD of Sci. of Law

inna_ostapenko@knu.ua

ORCID ID 0000-0003-1162-5754

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SUBJECTS OF DEMOCRATIC CIVILIAN CONTROL OVER THE DEFENSE FORCES: INTERACTION, FEATURES OF LEGAL REGULATION

A scientific and legal study of the peculiarities of the legal regulation of the interaction of subjects in the system of democratic civilian control over the defense forces, as well as the current legislation and subordinate regulatory legal acts in the relevant field, was carried out. The concept of democratic civil control in the national legislation of Ukraine is studied. It was established that the presence of effective mechanisms of democratic civilian control is a guarantee of guaranteeing the constitutional foundations of a democratic, legal state in the field of national security and civil-military relations. Attention is focused on the fact that in the context of the general provisions of democratic civil control, without coordination and interaction it is not possible to ensure the mission of this activity. The category "interaction" was studied. Three main approaches to understanding the concept of interaction in legal science are distinguished, in particular: 1) functional; 2) communicative; 3) operational. Subjects in the system of democratic civilian control over the defense forces are singled out, which include: 1) President of Ukraine; 2) Supreme Rada of Ukraine; 3) National Security and Defense Council of Ukraine; 4) Cabinet of Ministers of Ukraine; 5) bodies of executive power; 6) local self-government bodies; 7) courts; 8) public institutions. The issue of the meaning of control functions is highlighted. The control activity of the President of Ukraine and the National Security and Defense Council of Ukraine is disclosed. The place of parliamentary control as a component of the mechanism of democratic civilian control over the defense forces is emphasized. The essence of the concept of public supervision as a type of civil control is revealed. Attention is focused on the need to ensure the interaction of subjects in the system of democratic civilian control over the defense forces. Emphasis is placed on the positive international experience of introducing the mechanism of democratic civil control.

Keywords: democratic civilian control, defense forces, security and defense sector, Ministry of Defense of Ukraine, civil-military relations, public administration in the security and defense sector, military administration, corruption.

14. Андриєвська В.В., Балл Г.О., Волинець А.Г. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : кн. для вчит. ; за ред. Г.О. Балла, О.В. Киричука, Р.М. Шамелашвілі. Київ : ІЗМН, 1997. 136 с.
15. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.07.2022).

References

1. On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [In Ukrainian]
2. Sitsinska M.V. (2012). Democratic civilian control in the context of reforming the security sector of Ukraine. *Bulletin of NADU*. No. 3. P. 69-74. [In Ukrainian]
3. Horbulin V.P., Kachynskiy A.B. (2010). Strategic planning: solving national security problems: monograph. Kyiv: NISD, 288 p. [In Ukrainian]
4. Grinenko O.I., Denezhkin M.M. (2002). Problems of formation of civil-military relations in Ukraine. *Science and defense*. No. 2. P.36–40. [In Ukrainian]
5. Cheremiskina N.A. (2002). Civilian control over the military organization of the state. *New policy*. No. 2. P.42-45. [In Ukrainian]
6. Ilnytska U.V. (2008). Democratization of the defense sphere through the implementation of mechanisms of civilian control over the armed forces. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development*. Issue 20. P. 63-67. [In Ukrainian]
7. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (2005). comp. and heads ed. V.T. Busel Kyiv; Irpin: Perun, VIII, 1728 p. [In Ukrainian]
8. Philosophical encyclopedic dictionary (1989). ed. S.S. Awerentsev. Moscow: Sov. encyclopedia, 815 p. [In Russian]
9. Kosenko Yu.M. (2019). Pedagogical interaction in the professional activity of an educator. Actual problems of science and education: a collection of materials of the XXI final scientific and practical conference of teachers of the Moscow State University, Mariupol, February 1, 2019. Mariupol, 262 p. [In Ukrainian]
10. Kozhushko S. P. (2013). Professional interaction and its characteristics. *Problems of engineering and pedagogical education*. No. 38-39. P. 247-252. [In Ukrainian]
11. Abulkhanova-Slavskaya K. A. (1980). Activity and personality psychology: monograph. Moscow: Nauka, 335 p. [In Russian]
12. Musatov S.O. (2003). Psychology of pedagogical communication: theoretical and methodological analysis: monograph. Kyiv-Rivne: Lista, 175 p. [In Ukrainian]
13. Velitchenko L. K. (2003). Psychology of pedagogical interaction: problems of conceptualization: monograph. Odesa: JUNC APN of Ukraine, 222 p. [In Ukrainian]
14. Andrievska V.V. (1997). Dialogic interaction in the educational process of a comprehensive school: book. for studies / V.V. Andrievska, G.O. Ball, A.H. Volynets; under the editorship G. O. Balla, O. V. Kirichuk, R. M. Shamelashvili. Kyiv: IZMN, 136 p. [In Ukrainian]
15. On the National Security and Defense Council of Ukraine: Law of Ukraine dated March 5, 1998 No. 183/98-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії 23.07.22